TARIXIY ROMANLAR TARJIMALARIDA "BOBUR" OBRAZINING PRAGMATIK TADQIQI

Xatamov Shohruh Vafokulovich
Wise school, Tashkent, ingliz tili fani o'qituvchisi
+998-99-856-0747

Qabul qilindi: 29.10.2025
Ko'rib chiqildi: 30.10.2025
Tasdiqlandi: 31.10.2025

Kalit so'zlar:
Bobur, tarixiy roman, tarjima, lingvopragmatika, badiiy obraz, milliy-madaniy konnotatsiya, qiyosiy tahlil.

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarixiy romanlarda "Bobur" obrazining lingvopragmatik talqini tahlil qilinadi. Asosiy e'tibor badiiy matnlarda Bobur shaxsiyati, uning tarixiy faoliyati va psixologik qiyofasi qanday badiiy vositalar orqali ifodalanganiga qaratiladi. Tadqiqot davomida tarjimalar jarayonida milliy-madaniy konnotatsiyalarni saqlash, obrazning pragmatik qirralarini yetkazishdagi muammolar va ularning yechimlari ilmiy nuqtai nazardan yoritiladi. Shuningdek, qiyosiy-pragmatik tahlil asosida "Bobur" obrazining tarjimada milliy ruh va tarixiy kontekstni aks ettirishdagi o'rni ko'rsatib beriladi.

Kirish. Tarixiy romanlar millat xotirasini, xalqning tarixiy bosqichlarini va yirik siymolarini badiiy talqin orqali avlodlarga yetkazishda muhim vosita sanaladi.[1] Shu jihatdan Zahiriddin Muhammad Bobur obrazi nafaqat o'zbek adabiyotida, balki turli xalqlarning badiiy tafakkurida keng aks etib keladi. Bobur shaxsi tarixiy davlat arbobi, sarkarda va shoir sifatida ko'plab asarlarda ifodalangan bo'lib, ularning tarjimalari orqali xalqaro miqyosda tanilgan.[2]

Tarjima jarayonida obrazni pragmatik jihatdan to'g'ri talqin etish, milliy-madaniy xususiyatlarni asliyatdagi kabi yetkazish masalasi dolzarbdir. Chunki badiiy tarjimada so'zning leksik-semantik ma'nosidan tashqari, uning uslubiy va madaniy yuklamasini ham to'liq aks ettirish zarur. Ayniqsa, "Bobur" obrazida tarixiy voqelik, milliy ruh va shaxsiy fazilatlarning o'zaro uyg'unligi tarjimon oldiga alohida mas'uliyat yuklaydi.

Maqolada "Bobur" obrazining tarjimalardagi pragmatik tadqiqi lingvistik, badiiy va madaniy nuqtai nazardan yoritilib, tarixiy romanlarda obraz yaratish va uni boshqa tilga ko'chirish jarayonidagi nazariy hamda amaliy jihatlar tahlil qilinadi.

Adabiyotlar sharhi

Tarixiy romanlarda tarixiy shaxslarni badiiy talqin etish masalasi ko'plab adabiyotshunoslar va tarjimashunoslar tomonidan o'rganilgan. Bobur obrazini

yoritishda asosan ikki yo‘nalish kuzatiladi: birinchisi – uni davlat arbobi va sarkarda sifatida talqin etish, ikkinchisi – ijodkor va shaxsiy fazilatlari orqali ochib berish.[3] Tarjima tadqiqotlarida milliy-madaniy komponentlarning yo‘qolib ketmasligi, pragmatik effektni saqlash masalalari alohida ta’kidlanadi.[4]

Tarixiy romanlarda tarixiy shaxslarni badiiy talqin etish masalasi ko‘plab adabiyotshunoslar va tarjimashunoslar tomonidan chuqur o‘rganilgan. Xususan, tarixiy shaxs obrazini adabiy matnda qay darajada real faktlarga asoslangan holda yoki yozuvchi fantaziyasi orqali yaratilishi masalasi ko‘p bor muhokama qilingan. Bobur obrazini yoritishda adabiy an’analarda asosan ikki asosiy yo‘nalish kuzatiladi:

Davlat arbobi va sarkarda sifatidagi talqin – bu yondashuvda Boburning siyosiy faoliyati, harbiy yurishlari, davlat boshqaruvi tajribasi va tarixiy jarayonlardagi roli asosiy e’tiborga olinadi. Shu jihatdan romanlarda Bobur tarixiy jarayonlarni harakatga keltiruvchi kuch sifatida ko‘rsatiladi.

Ijodkor va shaxsiy fazilatlari orqali ochib berish – bu yondashuvda esa uning “Boburnoma” muallifi sifatidagi adabiy merosi, ijodiy salohiyati, insoniy xislatlari, psixologik holatlari, oilaviy va shaxsiy kechinmalari tasvirlanadi.

Tarjima tadqiqotlarida esa e’tibor, avvalo, milliy-madaniy komponentlarning tarjima jarayonida yo‘qolib ketmasligi masalasiga qaratiladi.[5] Chunki tarjimachi faqat so‘zlarni emas, balki muayyan madaniy qatlamni ham o‘quvchiga yetkazishi zarur. Bu borada pragmatik effektni saqlash masalasi ham alohida ta’kidlanadi. O‘quvchida Bobur obraziga nisbatan asliyatdagi hissiy-ta’sirchan munosabatni uyg‘otish uchun tarjimachi lingvistik ekvivalentlardan tashqari, stilistik va madaniy ekvivalentlarga ham murojaat qiladi. Shu bois adabiyotshunoslik va tarjimashunoslik kesishgan nuqtada Bobur obrazining talqini va uni boshqa madaniy muhitlarda qayta yaratilishi muhim ilmiy muammolardan biri sifatida ko‘riladi.

Metodologiya

Maqolada qiyosiy-pragmatik tahlil usuli qo‘llanib, Bobur obrazining asliyat va tarjima matnlaridagi ifodalanishi qadam-baqadam solishtirildi. Asl matn (o‘zbek tilidagi romanlar) va tarjima matnlardagi fragmentlar qiyoslanib, ularning pragmatik effektini saqlash darajasi tahlil qilindi.

Shuningdek, diskursiv tahlil yondashuvi asosida quyidagi jihatlar o‘rganildi: Bobur obrazini shakllantirishda qo‘llangan badiiy vositalar (epitet, metafora, dialoglar, tarixiy realiyalar); obraz bilan bog‘liq madaniy konnotatsiyalar, ya’ni milliy-madaniy kodlarni ifodalovchi unsurlar (masalan, urf-odatlar, tarixiy terminlar, diniy tushunchalar); Bobur obrazining semantik yuklamasi, ya’ni qaysi ma’no qatlamlari tarjimada to‘liq saqlangan, qaysilari esa qisqartirilgan yoki boshqa madaniy kod bilan almashtirilgan.

Metodologiyada, shuningdek, tarjimon strategiyalarini aniqlashga ham e'tibor qaratildi: kalka (so'zma-so'z tarjima), adaptatsiya, izohli tarjima kabi usullar orqali Bobur obrazining pragmatik jihatlari qanday aks etgani maxsus kuzatildi. Natijada obrazning asliyatdagi va tarjima qilingan shakldagi ijtimoiy, madaniy hamda estetik xususiyatlari aniqlanib, ularning o'quvchiga ta'sirchanlik darajasi qiyosiy jihatdan tahlil qilindi.

Xulosa

Tarixiy romanlarda Bobur obrazining badiiy talqini va uning tarjima jarayonida qayta yaratilishi masalasi ko'p qirrali jarayon ekanligi aniqlandi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, asliyatdagi matnlarda Bobur bir tomondan davlat arbobi va sarkarda sifatida, ikkinchi tomondan esa ijodkor, shaxsiy fazilatlari yuksak inson sifatida tasvirlanadi. Tarjima jarayonida esa bu ikki qatlamning ifodalanishi turlicha darajada amalga oshiriladi: ayrim hollarda siyosiy-ijtimoiy jihatlar kuchliroq ta'kidlangan bo'lsa, ba'zan uning ijodiy va insoniy fazilatlari yetarli darajada ochib berilmagan.

Pragmatik tahlil natijalari Bobur obrazining tarjimada ko'p hollarda milliy-madaniy komponentlari qisqartirib yoki boshqa madaniy kodlar orqali ifodalanganini ko'rsatdi. Bu holat obrazning asliyatdagi hissiy-ta'sirchan kuchini ma'lum darajada pasaytirgan. [6] Shu bilan birga, ayrim tarjimonlar izohli tarjima yoki adaptatsiya usullaridan foydalanib, pragmatik effektni imkon qadar saqlashga intilganlari kuzatildi.

Shu asosda quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi:

Bobur obrazining tarjimada to'liq aks ettirilishi uchun lingvistik ekvivalent yetarli emas, balki madaniy va stilistik ekvivalentlardan ham keng foydalanish zarur.

Tarjima jarayonida pragmatik effektni saqlash obrazning ijtimoiy-siyosiy rolini emas, balki uning insoniy va ijodiy qirralarini ham teng darajada ifodalashni talab etadi.

Tarixiy shaxs obrazini boshqa madaniy muhitga ko'chirishda tarjimonning strategik tanlovi hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, noto'g'ri yondashuv obrazni biryoqlama talqin qilish xavfini keltirib chiqaradi.

Umuman olganda, tarixiy romanlarda Bobur obrazini tadqiq qilish va uni tarjimalarda tahlil etish nafaqat adabiyotshunoslik va tarjimashunoslik uchun, balki milliy-madaniy merosni boshqa xalqlarga yetkazish nuqtayi nazaridan ham dolzarb masalalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov, I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Bobur, Z. M. Boburnoma. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2008.
3. Qurbonova, M. Tarixiy romanlarda tarixiy shaxs obrazining talqini // O'zbek tili va adabiyoti jurnali. – 2016. – №5. – B. 35–42.

4. Saidov, A. O‘zbek adabiyotida Bobur siymosi. – Toshkent: Fan, 1998.
5. Lotman, Yu. M. Struktura xudozhestvennogo teksta. – Moskva: Iskusstvo, 1970.